ДО ЛЮБЛЯНА И НАЗАД
СЛОВЕНСКО-БЪЛГАРСКИ ЛИТЕРАТУРЕН МАРШРУТ

LA BELLE DAME JUŽNOSLOVANSKE *BELLE EPOQUE*

Elisaveta Bagrjana kot most med bolgarsko in slovensko poetično zapuščino ali slučajna ljubezen Izidorja Cankarja

Andraž Stevanovski
Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani v sodelovanju s Sofijsko univerzo Sv. Kliment Ohridski

Mentor: **prof. dr Ljudmil Dimitrov**

Sofija. Sliven. Beseda 2.

Elisaveta Ljubomirova Belčeva se je rodila 29. aprila 1893 v Sofiji kot prvorojenka. Po osnovni in srednji šoli se je vpisala na študij slovanske filologije v Sofiji, ki ga je končala 1915. Že v študentskih letih se je srečevala s takratnimi mladimi, na ulici Rakovski pa je srečevala tudi bolj uveljavljene avtorje, kot so Ivan Vazov, Penčo Slavejkov in Pejo Javorov. Pred vpisom na univerzo je učiteljevala v vasi Nedjalsko, v mestu Vraca in Kjustendil. Njena prva objava, pod katero se je podpisala kot L. Belčeva, je izšla 15. maja 1915. Leta 1919 se je poročila s kapitanom Ivanom Šapkarevim, ker pa je njeno taščo to, da piše poezijo, motilo, se je leta 1926 od njega ločila, tako pa je bila primorana pristati tudi na to, da ne bo več videvala svojega otroka. Od leta 1921 je redno objavljala poezijo, sprva v časopisu *Vestnik na ženata*, kasneje pa v vodilnem *Zlatorogu*. Leta 1923 in 1924 je bila v Berlinu, kjer je spoznala Matveja Valeva, s katerim je prvič prišla v Slovenijo, leta 1939. Leta 1924 je postala članica Zveze bolgarskih pisateljev skupaj z Doro Gabe. Istega leta se je začela družiti s prof. Bojanom Penevom, ki je postal njena velika ljubezen. (Penev pa je bil prej poročen z Doro Gabe.) Poroko pa je preprečila njegova nenadna smrt, leta 1927. Istega leta je izšla njena prva zbirka *Večna in sveta*. V zbirki je prvič uporabila njen najnovejši vzdevek, ki so ji ga nadeli pri *Zlatorogu*, Elisaveta Bagrjana. Med leti 1928 in 1929 se je mudila v Parizu, kjer je študirala sodobno francosko književnost ter se druži z Vladimirjem Majakovskim. Leta 1930 pa je v Sofiji srečala srbskega pesnika, Rada Drainca, s katerim sta začela sodelovati na področju poezije. Postala sta prijatelja in preživela nekaj dni na bolgarskem primorju, kjer pa je Drainac dobil vnetje slepiča. Bagrjana je poskrbela, da so mu nudili hitro medicinsko pomoč, nato pa je bolnega prijatelja sprejela k sebi, na svoj dom. To pa je sprožilo val klevet, kar jo je prisililo, da je končala prijateljstvo in odšla leta 1931 v Pariz. Drainac je nato leta 1943 umrl, po prijatelju Petru Dinekovu pa je sporočil Bagrjani, da je bila ona njegova poslednja misel. Hrvaški pesnik Jure Kaštelan je nato o odnosu Bagrjane in Drainca govoril kot o veliki ljubezni. Sedaj pa nastopi Izidor Cankar. Odnos Cankarja in Bagrjane sta avtorja študije, ki jo parafraziram definirala takole:

> *»Izziv za naju je, kako označiti ljubezen med Bagrjano in Cankarjem, ki ni niti škandalozna niti legendarna, še manj pa balkanska. Tako rahločutno in načrtno jo vsi pričevalci prikrivajo, da bi se težko umestila v vsakdanje definicije. Lahko samo rečeva, da je bila velika, resnična, globoka in ustvarjalna.« (Dimitrov, Malinova Dimitrova 2011: 11)*

Pomembno delo z vidika povezave med Bagrjano in Slovenijo je knjiga *Literaturna anketa* dr. Ivana Sarandeva, ki je pesnico intervjuval leta 1982, ko mu je zaupala izjemne podrobnosti iz svojega slovenskega obdobja. Bagrjanino slovensko obdobje pa lahko zamejimo z majem 1932, ko je prvič obiskala Slovenijo, in januarjem 1940, ko je bila v Sloveniji poslednjič. Naj naštejem nekaj pomembnih slovenskih osebnosti, s katerimi je bila v stiku: Izidor Cankar, France Stele, Josip Vidmar, Oton Župančič, Alojz Gradnik, France Koblar, Igo Gruden, Vera in Fran Albreht, France Bevk, Tone Potokar, Božidar Borko, arhitekt Miha Osolin, slikar Božidar Jakac, pianist Ivan Noč, Rado in Ksenja Hribar, Katja Špur, Matej Rode idr. Avtorja študije *Bagrjana in Slovenija*, Ljudmil Dimitrov in Ljudmila Malinova-Dimitrova, pa razkrivata tudi manj znano informacijo, in sicer da je Bagrjanina tretja zbirka, *Srce človeško* (1936), ki jo je pesnica sama označila kot svoj ustvarjalni vrh, v veliki meri navdahnjena iz Slovenije in posvečena njenim slovenskim prijateljem z Izidorjem Cankarjem na čelu. Bagrjana je leta 1948 v bolgarščino prevedla Cankarjevo dramo *Kralj na Betajnovi*.

НАРОДЕН ТЕАТЪР

КРАЛЯТ НА БЕТАЙНОВО

драма в три действия

от ИВАН ЦАНКАР

Превела от словенски Е. Багрянa

СЕЗОН 1948 — 1949 година • СОФИЯ

Naslovnica gledališkega lista (Muzej Narodnega gledališča Ivana Vazova v Sofiji)

Tu pa sledi kronološko in bolj podrobno sledenje stopinjam pesnice, ki jo obravnavam. V veliki meri si bom dovolil prevzeti kronologijo, ki sta jo izdelala in naslovila prej omenjena avtorja študije, na katero se sklicujem. Le da bom to kronologijo zaključil z letom, ko je Bagrjana zadnjič obiskala Slovenijo (1940). Od tod naprej bom zgolj povzel nekatere ključne

dogodke iz njenega nadaljnjega življenja, osredotočil se bom predvsem na tiste, ki so povezani s Slovenijo:

1932. Prihod

Bagrjana in Dora Gabe sta prvič prispeli v Jugoslavijo (v Beograd, nato v Zagreb in nato v Ljubljano) teden dni pred načrtovanim skupnim potovanjem na 10. kongres PEN-a v Budimpešti. Ko sta prispeli v Ljubljano, ju je pričakal predsednik ljubljanskega PEN-a, Oton Župančič, ki ju je peljal na obisk Narodne galerije in v okolico Ljubljane. Kasneje pa sta bili povabljeni na uradno večerjo. Takrat je Bagrjana obiskala še Bled. Viri pa namigujejo na to, da bi se takrat pesnici lahko seznanili tudi z družino Izidorja Cankarja. 15. maja je bila v Budimpešti uradna otvoritev PEN-ovega kongresa. Bolgarijo so zastopali prof. Aleksander Balabanov, Dora Gabe in Elisaveta Bagrjana. Slovenijo pa France Stele, Josip Vidmar, Izidor Cankar, Franc Finžgar in Igo Gruden.

1933. Zaplet

S PEN-ovega kongresa v Dubrovniku je Dora Gabe odšla v Bosno, Bagrjana pa v Slovenijo, kjer jo je gostila družina Izidorja Cankarja. V tem letu se je zgodilo še nekaj pomembnih, intimnih, trenutkov: Bagrjana in Cankar sta se obiskovala v Sloveniji in v Bolgariji, Cankar je prvič in edinič prevajal poezijo, in sicer Bagrjanine pesmi, slikar in grafik, Božidar Jakac, je narisal njen najlepši portret (ki je še vedno obešen na steni Bagrjaninega kabineta v njenem sofijskem stanovanju, kar sta s svojim preučevanjem Bagrjane (ponovno) priklicala v spomin avtorja študije, iz katere črpam), ona pa je napisala svoj sonetni triptih *Slovenski večeri*.

Bagrjana. Slikar Božidar Jakac, 42x53 cm
(Last pesničinih dedičev)

Slovenski večeri I.

Čudoviti večeri v Vikrčah, ko
vaški zvonik glasno odzvanja
in buči vabljivo plovna Sava –
v polju mati, mačeha dojilja.

Plaho plamtijo prve svetilke v hišah,
vrhovi se ostrijo, temnijo
in zvezde se bleščijo
nad Triglavom, ki dvignil čelo je v daljavah.

Modro bdi nad prekrasno Slovenijo –
guga v zelenem naročju
prvo dete – radost v nevihti in nesreči.

Bdi in blagoslov njegovega očeta
vse cerkvice odzvanjajo, s trni bodečimi
prebodejo nebo nad Slovenijo.

(Prevedla Ana Drk)

Tega leta je obiskala Bled, Bohinj in slap Savico. Istega leta je Bagrjani Izidor Cankar podaril prstan z aleksandritom, ki ga je odtlej vselej imela nadetega. O tem priča tudi Jakčev portret Bagrjane. Dimitorva sta raziskala več o tem prstanu, in sicer leta 1992 so ga bojda ukradli tatovi, ki so vdrli v Bagrjanino hišo. Pričevalec Najden Vylčev pa je Dimitrovu in Namiti Subiotto potrdil, da gre za Cankarjevo darilo, rekoč: »On ji ga je podaril. Zdaj sta me spomnila. On ji ga je podaril. On, da. Tu in tam se ga je dotaknila in rekla: 'To je moja Slovenija …'« 29. 8. 1933 je v Slovenijo (na ime Franceta Steleta) prispela razglednica, ki priča o obisku Izidorja Cankarja in njegove žene Niče (skrajšano od Anice) v Bolgariji. Med podpisanimi pa je tudi Bagrjana. O tem obisku pa prav tako informira 4246. številka časopisa *Zora*, ki poroča, da so se delegati PEN-a zbrali v restavraciji Union Palace, kjer so zakonca Cankar lepo sprejeli. Cankar je omenil tudi *Zgodovino bolgarskega naroda* slovensko(-bolgarskega) stenografa, Antona Bezenška, katere 80.000 izvodov se je v Sloveniji hipno razprodalo. V časopisnem izseku pa je tudi naznanjeno, da sta bila zakonca Cankar povabljena tudi na čaj v Balabanovo vilo v Bojani. Zakonca sta po obisku odpotovala v Sloveniji, za njima pa tudi Bagrjana, ki je tam ostala do pozne jeseni. Tedaj je nastala tudi fotografija Bagrjane, ki po Grmadi pleza na Šmarno goro. Ob vrnitvi v Bolgarijo je po motivu Vikrč, ki sta jih s Cankarjem obiskala napisala sonetni triptih, *Slovenski večeri*. 1. novembra je v *Slovencu* (str. 9) izšel intervju z Bagrjano, ki jo reprezentira kot nekakšno kulturno ambasadorko in tisto, ki je položila temelje medkulturnega tranzita med Bolgarijo in Slovenijo. Podobnosti med Bolgarijo in Slovenijo je opisala takole:

»Resnično je mnogo podobnosti med Bolgari in Slovenci. Kot Bolgari ste tudi vi skromni, molčeči, potrpežljivi, delovni. Sploh celoten vaš karakter je naš. Mi smo imeli Turke med seboj, vi Germane. Pa tudi premnogo vaših besed je popolnoma podobnih našim.«

Decembra tega leta je bila Bagrjana ponovno v Sloveniji, tokrat inkognito, s predsednikom bolgarskega PEN-a, Aleksandrom Balabanom. O njenem obisku pa priča razglednica, na kateri je Nebotičnik, z njenim rokopisom.

1934. Tragedija

Bagrjana je navdahnjena nad Cankarjevo malo hčerkico Kajtimaro (ob njeni smrti) napisala pesem *Zvezdice*. Deklica je pri treh letih tragično preminula, Cankar pa se je prišel tolažiti k Bagrjani v Bolgarijo.

Zvezdice
V spomin Kajtimari Cankar

Na prste bom stopila,
ročice iztegnila
in se zvezdic na nebu dotaknila.

Da potipam, da vidim,
če brlijo kot svečke
ali svetijo kot božje očke.

Še ko piha, gorijo
in vso noč ne zaspijo,
le pred soncem naenkrat zbežijo.

Kam pa grejo, se čudim,
razumeti se trudim,
ko nenadoma zjutraj se zbudim.

(Prevedla Namita Subiotto)

Tega istega leta je delegacija PEN-ov iz Ljubljane, Zagreba in Beograda gostovala v Sofiji. Tema so bili medkulturni odnosi med Bolgarijo in Jugoslavijo. Tedaj se Izidor iz neznanih razlogov dogodka ni udeležil, Slovenijo pa je zastopala Vera Albreht. Maja je v Ljubljano prispela bolgarska PEN-ova delegacija. V tisti čas datira Bagrjanin rokopis cikla *Penelopa 20. stoletja*. Bagrjana se je v začetku avgusta zopet vrnila v Ljubljano, Cankar jo je nastanil v Rogaški Slatini. 13. septembra je Izidor pisal Niči iz Sofije, ni pa podatkov o tem, ali je tja odpotoval skupaj z Bagrjano ali sam. Od tam je nadaljeval v Istanbul, Bagrjanina pesem *Sonce nad Bosporjem* iz zbirke *Srce človeško*, pa bi lahko namigovala, da je tja odšla z njim. To leto je zaznamovalo tudi Bagrjanino slabo zdravje, domneva se bolezen rak na dojki, to pa je zanimivo zato, ker naj bi bil po operaciji tudi slovenski zdravnik, verjetno Božidar Lavrič. Tako sliko Bagrjane v slovenski narodni noši avtorja monografije, na katero se naslanjam, razlagata:

„Ko se je oblekla v gorenjsko narodno nošo, to ni bila samo duhovita ideja, pač pa tudi svojevrsten akt posvetitve: v septembru se je Liza pretvorila v 'Slovenko'." (69)

1935. Barcelona

Tega leta, 17. maja, je Bagrjana odšla na PEN-ov kongres v Barcelono. (Ker ni znala angleško ali nemško, se je družila s Francozi ali s Slovani.) V Barceloni se je družila (pretežno) s Slovenci, s katerimi si je po kongresu ogledala še Madrid. Udeležila se je tudi bikoborb, kjer so jo spremljali France Bevk, Josip Vidmar in France Stele, ob tem jih je fotografiral Zoran Mušič. Izidorja Cankarja na tem srečanju ni bilo, je pa poleti odpotoval v Bolgarijo. 23. 8. 1935 je napisala pesem *Slučaj*, ki nosi konkretno posvetilo »Izidorju Cankarju«.

Slučaj

Izidorju Cankarju

Obstaja preprosto, vsakdanje, enolično življenje,
stkano iz misli na streho, ležišče in hrano,
nad njim pa nevidno, za zlo ali dobro, neznano,
že vlada nespeče, večno kipeče drugo življenje.

Tam ti, nepoznan, ukazuješ. Skrivnostna oblast
in nerazumljivi zakoni, s katerimi v dneve
in s tolikim trudom sezidane naše usode
nenadno se vrineš in vse preobrneš pri nas.

In ves naš nesmiselni, drobni, vsakdanji spokoj
naenkrat se zlomi, zabliska se, veter zblaznelo
zažvižga in – kot bi zavrnil ovčar svojo čredo –
ponese nam dneve v nek nov in nenaden zavoj.

Za zlo ali dobro? Dozdevno kapricast, v tebi je zdaj
ključ do višjega smisla, modrosti, življenja, dobrote.
In verujem vate – polagam pred tebe obete,
Ti – čudni in dobri, vsakdanji, skrivnostni Slučaj!

(Prevedla Namita Subiotto)